

ТКАЧЕНКО П. І.,

член Асоціації правників України, член
комітету з військового права, військової
юстиції та захисту прав ветеранів
Асоціації правників України,
аспірант кафедри кримінально-правових
дисциплін
(Дніпропетровський державний
університет
внутрішніх справ Міністерства
внутрішніх справ України)

УДК 343.211

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.4.41>

НЕСТАТУТНІ ВЗАЄМВІДНОСИНИ МІЖ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ ЯК ДЕТЕРМІНАНТ САМОВІЛЬНОГО ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ АБО МІСЦЯ СЛУЖБИ

В умовах дії правового режиму – воєнного стану нагальним постає високий рівень обороноздатності війська. Належний рівень обороноздатності в першу чергу забезпечується кількісними показниками особового складу та ефективністю виконуваних ними завдань. Так, в останні роки стрімко набирає ріст військова злочинність, зокрема за 2022 рік зафіксовано рекордну кількість злочинів проти встановленого порядку несення або проходження військової служби. Найбільш поширеним військовим кримінальним правопорушенням безумовно лишається самовільне залишення військової частини або місця служби, яке не лише негативно впливає на рівень обороноздатності, а й знижує рівень довіри населення до представників армії, псує престижність професії захисника Вітчизни, породжує зневажливе ставлення інших солдат до закону.

Актуальні проблеми самовільного залишення військової частини або місця служби крізь призму кримінально-правової та кримінологічної науки досліджують на протязі тривалого часу, як вітчизняними вченими-юристами, так і закордонними. При цьому проблема все ж таки лишається актуальною та потребує детального її вивчення із дослідженням окремих, не значних елементів, які мають місце в кримінологічній характеристиці вказаного злочину.

Так, серед визначених детермінантів самовільного залишення військової частини або місця служби можливо виявити такі, що пов'язані безпосередньо із замовчуванням та приховуванням фактів нестатутних відносин, що на нашу думку і постає передумовою до вчинення військовослужбовцями злочину, передбаченого ст. 407 Кримінального кодексу України. Нестатутні взаємовідносини між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості, в народі т. зв. «дідівщина» існують ще за часів радянської армії. Саме так, перша згадка про нестатутні відносини з'явилась ще у 1919 році. Проблематика знаходить своє місце й до тепер в лавах реформованих Збройних Сил України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, вищих військових навчальних закладах та інших військових формуваннях, утворених відповідно до законів України. Психологи стверджують, що нестатутні взаємовідносини дедалі частіше стають причиною самогубств військовослужбовців.

Водночас на нашу думку, нестатутні взаємовідносини між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглих являються детермінантом самовільного залишення військової частини або місця служби.

Ключові слова: *військові злочини, самовільне залишення військової частини, нестатутні взаємовідносини між військовослужбовцями, дідовщина, детермінанти, криміногенні чинники, кримінологічна характеристика.*

Tkachenko P. I. Non-statutory relationships between servicemen as a determinant of voluntary leaving a military unit or place of service

In the conditions of the legal regime – martial law – a high level of defense capability of the army becomes urgent. The appropriate level of defense capability is primarily ensured by the quantitative indicators of the personnel and the effectiveness of the tasks performed by them. Thus, in recent years, military crime has been growing rapidly, in particular, in 2022, a record number of crimes against the established order of military service was recorded. Arbitrarily leaving a military unit or a place of service remains the most common military criminal offense, which not only negatively affects the level of defense capability, but also lowers the level of trust of the population in the representatives of the army, spoils the prestige of the profession of the defender of the Motherland, and gives rise to contemptuous attitude of other soldiers to the law.

Current problems of voluntary abandonment of a military unit or place of service through the prism of criminal law and criminological science have been studied for a long time by both domestic and foreign legal scholars. At the same time, the problem still remains relevant and requires a detailed study of it with the study of separate, insignificant elements that take place in the criminological characteristics of the specified crime.

Thus, among the identified determinants of voluntary leaving a military unit or place of service, it is possible to identify those directly related to the default and concealment of the facts of non-statutory relations, which, in our opinion, is a prerequisite for servicemen to commit the crime provided for in Art. 407 of the Criminal Code of Ukraine. Non-statutory relations between servicemen in the absence of subordinate relations, in the people the so-called "hazing" has existed since the time of the Soviet army. That's right, the first mention of non-statutory relations appeared back in 1919. The problem still finds its place in the ranks of the reformed Armed Forces of Ukraine, the National Guard of Ukraine, the State Border Guard Service of Ukraine, higher military educational institutions and other military formations formed in accordance with the laws of Ukraine. Psychologists claim that non-statutory relationships are increasingly becoming the cause of suicides of military personnel. At the same time, in our opinion, non-statutory relations between servicemen in the absence of subordinate relations are a determinant of voluntary leaving a military unit or place of service.

Key words: *war crimes, voluntary desertion of a military unit, non-statutory relationships between servicemen, hazing, determinants, criminogenic factors, criminological characteristics.*

«Погані наслідки злочинів живуть набагато довше,
ніж самі злочини, і, подібно примарам вбитих,
завжди слідуєть по п'ятах за лиходієм»¹
В. Скотт

¹ Скотт В. Единбургская темница / В. Скотт – «Алгоритм», 1818 – (Рассказы трактирщика).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню детермінації злочинів проти встановленого порядку несення або проходження військової служби та кримінально-правовому і кримінологічному дослідженню військових кримінальних правопорушень приділили увагу у свої працях такі видатні вчені, як О. М. Артеменко, Г. М. Анісімов, В. П. Бондаєвський, В. О. Бугаєв, П. Г. Висоцький, М. Б. Головка, А. В. Градецький, О. В. Дуйловський, М. І. Карпенко, М. Г. Колодяжний, М. І. Мельник, М. І. Панов, М. М. Сенько, Г. П. Середа, О. С. Ткачук, М. С. Туркот, М. І. Хавронюк, С. О. Харитонов, С. А. Шалгунова, В. А. Шершенькова, О. О. Шкута та ін. Проте зазначені напрацювання обійшли увагою саме дослідження проблеми нестатутних взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглих, як детермінанта самовільного залишення військової частини або місця служби.

Постановка завдання. Метою статті є визначення детермінантів самовільного залишення військової частини або місця служби, зокрема на макрорівні та мікрорівні, класифікація на додаткові підгрупи за характером сталості окремі детермінанти, що панують на мікрорівні вказаного злочину. Виокремлення нестатутних взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглих, як детермінанта самовільного залишення військової частини або місця служби, надання кримінологічної та соціальної характеристики даному факту, викладення існування фактів «дідівщини» в практичній площині та її вплив на військовослужбовців. Обґрунтування детермінації вказаним фактом самовільне залишення військової частини або місця служби із посиланням на практичні відомості, зокрема судової практики.

Результати дослідження. Причини злочинності в юридичній науці досліджуються на протязі багатьох століть як соціально-психологічні явища, що породжують, створюють передумови та відтворюють протиправну діяльність. Злочинність – це негативне явище, яке руйнує принципи законності, правопорядку та правосвідомості в суспільстві при цьому різко негативно впливаючи на вразливі верстви населення, зокрема такі, що знаходять себе, як особистість в процесі протиправної діяльності тим самим сприймаючи це за самореалізацію. Злочинність поширюється у світі набираючи значних обертів, втягнутими у злочинну діяльність стають неповнолітні, жінки, підприємці, державні службовці, правоохоронці та інші. Не виключенням є й військовослужбовці, які захищаючи суверенітет, територіальну цілісність та недоторканність постали на злочинний шлях в процесі несення або проходження військової служби.

Водночас причини та умови військової злочинності досліджуються на протязі тривалого часу, проте цій категорії протиправної діяльності приділяється менше уваги, внаслідок чого проблема лишається не вирішеною та потребує детального її розгляду з точки зору кримінально-правової науки. При цьому варто враховувати, що причинність військової злочинності суттєво не відрізняється від причин протиправної діяльності у сучасному суспільстві, проте має свої особливості та певні відмінності за рахунок специфіки сфери професійної діяльності.

Самовільне залишення військової частини або місця служби являє собою злочин, який є найпоширенішим і водночас найнебезпечнішим з огляду на його наслідки, які впливають на обороноздатність окремо взятого військового підрозділу. Крім того, вказане кримінальне правопорушення негативно впливає на правосвідомість інших військовослужбовців, підриває становлений мікроклімат, спонукає до зневажливого відношення солдат до закону, тощо. Злочин, передбачений ст. 407 Кримінального кодексу України (далі – КК України) набув поширеності за рахунок детермінантів, які складають сукупність причин та умов вчинення такого. Відповідно до чинників, які панують на макрорівні та мікрорівні самовільне залишення військової частини або місця служби поширюється дедалі більше та відрізняється найбільшими показниками від іншої частки злочинів проти встановленого порядку несення або проходження військової служби. Водночас вчинення самовільного залишення військової частини або місця служби в умовах особливого періоду або воєнного стану становить підвищений рівень суспільної небезпеки та є загрозою національній безпеці.

Таким чином, враховуючи вищевикладене нагальною необхідністю постає дослідження детермінантів самовільного залишення військової частини або місця служби, а також виокремлення та охарактеризування чинників, які мають сталий характер тим самим створюють умови до вчинення військовослужбовцями військового кримінального правопорушення.

Серед наукових праць вчених-юристів мають місце різноманітні підходи до класифікації детермінантів, одним із таких є дроблення на групи, причини та умови кожної з яких відповідають певному життєвому шляху особи злочинця-військовослужбовця. В свою чергу М. І. Карпенко виділяє причини та умови, пов'язані із допризовним періодом, тобто проходженням строкової служби, чи несенням військової служби за контрактом; детермінанти, пов'язані з умовами військової служби, та виключно військові детермінанти [1, с. 193].

Перед вивченням окремо взятої причини вчинення злочину, вважаємо за доцільне викласти причини та умови, що панують на макро-, мікро- рівнях. Саме так, М. Г. Колодязний запропонував наступний розподіл причин та умов на макрорівні, охарактеризувавши їх різноманітними. Окрім цього, детермінанти вказаної групи включають різні за характером сфери життя й суспільні відносини: соціальні, економічні, політичні, правові, організаційно-управлінські, ідеологічні, соціально-психологічні, культурно-виховні та ін. На сучасному етапі реформування Збройних Сил України особливо значущими серед них можна виділити такі: 1) глибока соціально-економічна й фінансова криза у державі, наслідки якої безпосередньо стосуються недостатнього бюджетного асигнування Міністерства оборони України, соціального забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей [2, с. 48; 3, с. 65; 4, с. 20]; 2) дисбаланс соціальної функції держави, внаслідок чого збережені надмірні пільги і привілеї військових не відповідають суттєвому скороченню реального державного фінансування Збройних Сил України [5, с. 19]; 3) штучне гальмування законодавчого процесу щодо нормативно-правового забезпечення соціального захисту військовослужбовців, через що втрачається престижність професії захисника Вітчизни, наявність прогалин та колізій в чинному законодавстві, що викликає суперечності та розбіжності; 4) моральний занепад українського суспільства; 5) аномія та беззаконня, що процвітають у багатьох сферах життя, природно виявляються й у середовищі військових; 6) прорахунки й непослідовність реформи Збройних Сил України та ін. Причини цього рівня також були підсумовані у Рекомендаціях парламентських слухань на тему: «Про стан та перспективи розвитку Воєнної організації та сектору безпеки України», затверджених постановою Верховної Ради України від 5 липня 2012 р. Зокрема, в них наголошується на тому, що: а) недостатні обсяги бюджетного фінансування потреб оборони (не перевищує 1% валового внутрішнього продукту) не забезпечують підтримання оборонного потенціалу на належному рівні; б) неефективно використовуються ресурси, що виділяються для підтримання бойової готовності і боєздатності військових формувань; в) здійснюються зволікання із звільненням Міністерства оборони України від виконання невластивих йому функцій, є недосконалим використання земель оборони та вивільнення у зв'язку з реформуванням Збройних Сил України військових містечок; г) недоліки кадрової політики призводять до зростання плінності офіцерського складу, неукомплектованості первинних офіцерських посад і як наслідок – до зниження професіоналізму військових кадрів; д) прояви корупції у Збройних Силах України, у тому числі серед вищого командного та начальницького складу, призводять до руйнівних наслідків військової сфери; е) відсутність необхідних соціальних і фінансово-економічних умов призводить до неефективності заходів щодо переведення військових формувань на комплектування за контрактом [6] та інше [1, с. 195].

Водночас варто зауважити, що вищеперераховані категорії знаходили своє місце у 2012 році, в той час як 2022 рік показав всю міць та потужність нашого війська. Згодом лівова частка проблем перелічених парламентськими слуханнями була вирішена шляхом певних нововведень, реформацій, тощо. При цьому проблематика поширення військової злочинності не стала від цього значно меншою, а навпаки мала тенденції до збільшення.

До детермінантів, які панують на мікрорівні можливо віднести, зокрема психологічні проблеми; психічні відхилення; природна концентрація нереалізованих молодих людей; наявність осіб з числа спецконтингенту або таких, які мали проблеми із законом; присутність осіб із деформованою правосвідомістю; низький рівень культурного розвитку та освіченості; десоціалізований, дисфункційний характер військово-соціального середовища; незадовільна соціальна зрілість окремих військовослужбовців; незадовільна робота з особовим складом, зокрема профілактична; замовчування та приховування фактів нестатутних відносин; низький рівень організації побуту військовослужбовців; наявність традиційної для чоловічого колективу «кругової поруки», що заважає інформуванню про вчинені злочини компетентні органи та посадові особи; факти нестатутних взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості [1, с. 195]. Водночас детермінанти, що притаманні мікрорівню можливо додатково поділити на дві підгрупи за класифікацією мінливості та сталості адже причини та умови, які носять сталий характер у військовому середовищі, потребують негайного викорінення та подальшої профілактики з метою недопущення їх проявам.

Таким чином до детермінантів, яким притаманний мінливий характер можливо віднести: а) психологічні проблеми; б) психічні відхилення; в) наявність осіб з числа спецконтингенту або таких, які мали проблеми із законом; г) присутність осіб із деформованою правосвідомістю; г) десоціалізований, дисфункційний характер військово-соціального середовища; д) незадовільна соціальна зрілість окремих військовослужбовців; е) незадовільна робота з особовим складом, зокрема профілактична.

Поряд з цим детермінантами, що мають сталий характер є: природна концентрація нереалізованих молодих людей; низький рівень культурного розвитку та освіченості; замовчування та приховування фактів нестатутних відносин; низький рівень організації побуту військовослужбовців; наявність традиційної для чоловічого колективу «кругової поруки», що заважає інформуванню про вчинені злочини компетентні органи та посадові особи; факти нестатутних взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості.

Отже, виходячи з вищевикладеного можливо зробити попередні висновки, а саме характер окремо взятого детермінанту потребує детального вивчення, зокрема із орієнтуванням на сучасні виклики та орієнтири армії, в той же час причини, які носять сталий характер, на нашу думку є деструктивними, оскільки такі в більшості свого існування укорінюються та продукують поширення злочинності. Серед таких можливо виділити нестатутні взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості, в народі так звана «дідівщина», яка має сталий характер, ба більше є традицією в армійському середовищі.

Нестатутні відносини у військових колективах беруть свої витoki за часів існування радянської армії. Так, перша згадка про нестатутні відносини з'явилась у 1919 році, де троє військовослужбовців останнього року служби, дозволили собі вчинити побой по відношенню до молодшого солдата, що призвело до загибелі останнього. Причиною бійки постала відмова молодого бійця виконувати роботу, яка була покладена на військовослужбовців останнього року служби. За законами тих часів винні в смерті солдата були розстріляні.

Саме з тих часів зародилась так звана «дідівщина», яка і по сьогодні знаходить своє місце в лавах Збройних Сил України, Національної гвардії України та інших військових формуваннях утворених відповідно до законів України. Вказане негативне явище полягає в побудові неофіційних, ієрархічних систем стосунків в яких сторонами найчастіше виступають військовослужбовці першого та останнього року служби але не виключенням є й офіцерський склад, який також знає, а й іноді користується «дідівщиною» задля власного спрощення виконання службових обов'язків, із перекладанням таких на військовослужбовців останнього року службу, переважно сержантський та старшинський склад.

Щодо практичної площини цього негативного явища, то здебільшого останнє проявляється у формі приниження людської гідності, знущання, нанесення тілесних ушкоджень, цькування, тощо. Між тим варто зауважити, що чинне кримінальне законодавство,

статтею 406, передбачає відповідальність за порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості, де основним безпосереднім об'єктом вказаного злочину визначається порядок взаємовідносин між військовослужбовцями, які не знаходяться у відносинах підлеглості, при цьому додатковим обов'язковим об'єктом є честь і гідність людини, додатковим факультативним його об'єктом можуть бути життя і здоров'я людини або інші суспільні цінності [7, с. 102].

Водночас, переважна більшість правознавців та психологів вважають, що саме «дідівщина» постає однією із основних причин самовільних залишень військових частин або місць служби військовослужбовцями строкової служби та самогубств.

Нестатутні відносини – це гостре протистояння закону і беззаконню, обов'язку, честі і безчестя. Тому проблема нестатутних взаємовідносин між військовослужбовцями продовжує залишатися гострою, дискредитуючи статутний порядок і військові формування в очах народу України. З метою якнайшвидшого викорінення і зменшення до мінімуму нестатутних взаємовідносин між військовослужбовцями, ця робота офіцерського складу в будь-якому військовому колективі повинна будуватися перш за все на основі ідейного виховання, роз'яснення і впровадження в життя і побут воїнів принципів моралі і вимог статутів Збройних Сил України [8, с. 51].

«Дідівщина», як детермінант самовільного залишення військової частини або місця служби перш за все полягає у «помсті» військовослужбовців, які раніше пережили знущання. Це є проявом стереотипу: «Так чинили зі мною, так і я чинитиму з іншими». Другий підхід полягає у давній «негативній армійській традиції». Адже, за словами Вольтера, «люди ніколи не відчують мук совісті від вчинків, які стали звичаєм» [9, с. 275]. Серед негативних наслідків, які спричинені фактами порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості є не лише втечі військовослужбовців, які стали жертвами цього прояву, а й самокалічення, самогубства, умисні вбивства вчинені в стані сильного душевного хвилювання, тощо.

Серед іншого, Р. В. Комісарчук досліджуючи версії щодо причин, мотивів, мети самовільного залишення військової частини або місця служби, найбільш типовими визначає саме такі, що пов'язані із застосуванням до військовослужбовця нестатутних відносин, як з боку товаришів по службі, так і з боку осіб офіцерського складу, із огляду на переважання у військовому середовищі відносин «дідівщини» [10, с. 350].

Крім того, розглядаючи порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості, як причину та сталий детермінант самовільного залишення військової частини або місця служби вважаємо за доцільне викласти обставини, вивчених, окремо взятих кримінальних проваджень за 2019–2023 рр.

Так, в Одеській області, будучи військовослужбовцем військово-морських сил Збройних Сил України (*старший матрос_1*), знаходячись в спальному приміщенні казарми, вжив спиртні напої. Відтак, (*старший матрос_1*) усвідомлюючи протиправний характер своїх дій їх суспільно небезпечні наслідки та бажаючи їх настання, вчинив порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності між ними відносин підлеглості, прагнучи продемонструвати свою уявну перевагу, утвердити власний авторитет у військовому колективі, у проміжок часу з 01 год. 00 хв. до 04 год. 00 хв.: перебуваючи у спальному приміщенні наніс (*матросу_6*) не менше 70 ударів кулаками обох рук в область грудної клітини, не менше 40 ударів в область живота, 10 ударів в область правої та лівої ключиці та не менше 3 ударів коліном правої ноги в область голови, наніс (*матросу_8*) не менше 45 ударів правою рукою в область грудної клітини та живіт, 5 ударів ліктем правої руки в область лівого підребер'я, наніс (*матросу_11*) 4 удари кулаками обох рук в область грудної клітини, 1 удар правою рукою та 1 удар ліктем правої руки в ліву сторону грудної клітини (в область серця), 3 удари долонями обох рук по обличчю, наніс (*матросу_12*) 8 ударів кулаками обох рук в область центру грудної клітини, 3 удари кулаками обох рук в ліву сторону грудної клітини по ребрам, 1 удар долонею лівої руки по правій стороні обличчя, наніс (*матросу_7*) не менше 10 ударів кулаками обох рук в область грудної клітини, 1 удар

долонею правої руки в ліву сторону обличчя, 1 удар правою ногою в ліву сторону грудної клітини по ребрам, наніс (*матросу_9*) 10 ударів кулаком правої руки в область грудної клітини, 8 ударів долонею правої руки по лівій стороні обличчя, 2 удари правою ногою по голові в ділянку затылку, наніс (*матросу_10*) 10 ударів кулаками обох рук в область грудної клітини, 10 ударів долонями обох рук по обличчю, 1 удар правою ногою в ліву сторону грудної клітини по ребрам, що заподіяло кожному вище зазначеному потерпілому фізичний біль, моральні страждання та тілесні ушкодження [11].

У Дніпропетровській області, в приміщенні казарми військової частини між (*солдатом_6*) та (*солдатами_7, 8, 4*) виник конфлікт, пов'язаний з проходженням військової служби та виконанням службових обов'язків, пов'язаних з прибиранням визначеної раніше території. В ході вказаного конфлікту між (*солдатом_6*) та (*солдатом_4*) відбулась сутичка, в яку втрутились (*солдат_7*) та (*солдат_8*). В подальшому, (*солдат_6*), перебуваючи на третьому поверсі приміщення казарми військової частини, діючи умисно, тобто усвідомлюючи суспільно-небезпечний характер своїх дій, передбачаючи небезпечні наслідки і бажаючи їх настання, переслідуючи умисел, направлений на спричинення тяжких тілесних ушкоджень (*солдату_4*), а також прагнучи продемонструвати (*солдату_4*) свою уявну перевагу над ним та фізичну силу, тим самим утвердивши власний авторитет в ході виниклого конфлікту, на ґрунті неприязних відносин, які склались між потерпілим і підозрюваним раніше, цього ж дня, а також з метою досягнення злочинного результату – помститися (*солдату_4*) за конфлікт, який виник у них раніше, намагався завдати останньому не менше двох ударів гострою стороною металевої частини канцелярських ножиць, які тримав у правій руці. У результаті вказаних дій (*солдату_6*) вдалося нанести один удар в область грудної клітини (*солдату_4*), чим спричинено останньому тілесні ушкодження у вигляді проникаючого колото-різаного поранення грудної клітини праворуч, яке розпочинається раною практично по середній лінії проєкції 3-го міжребір'я. За своїм характером вказане тілесне ушкодження відноситься до тяжких тілесних ушкоджень, як небезпечне для життя в момент їх заподіяння, тобто вказаними вище діями (*солдата_6*) спричинено тяжкі наслідки. Вказаними вище діями (*солдат_6*) завдав (*солдату_4*) умисне тяжке тілесне ушкодження, а саме умисне тілесне ушкодження, небезпечне для життя в момент заподіяння, та порушив при цьому статутні правила взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності між ними відносин підлеглості, що виявилось у вчиненні іншого насильства, що спричинило тяжкі наслідки [12].

В Києві, обвинувачений (*солдат_4*), будучи військовослужбовцем строкової служби, перебуваючи у приміщенні комендантської роти військової частини, вступив у конфлікт із (*солдатом_5*), причиною якого стало зауваження останнього щодо не бажання та відмови допомагати йому у прибиранні приміщень комендантської роти військової частини, після чого, перемістившись до ліжок особового складу у розташуванні казарми, діючи умисно, усвідомлюючи суспільно-небезпечний характер своїх дій, передбачаючи суспільно-небезпечні наслідки і бажаючи їх настання, використавши як привід для застосування фізичного насильства зауваження (*солдата_5*) висловлені щодо (*солдата_4*), останній з метою демонстрації вдаваної переваги та самоствердження за рахунок інших осіб, за відсутності відносин підлеглості, наніс два удари кулаком правої руки (*солдату_5*) в область лівої ділянки нижньої щелепи обличчя, заподіявши останньому середньої тяжкості тілесні ушкодження, чим вчинив порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності між ними відносин підлеглості, що заподіяло середньої тяжкості тілесні ушкодження [13].

Факти порушень статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності між ними відносин підлеглості мають місце не лише в розташуваннях військових частини, батальйонів та не лише серед військовослужбовців строкової або контрактної служби, не виключенням є й вищі військові навчальні заклади, де злочинцями є курсанти-військовослужбовці. Так, в Одесі, (*курсант_4*), будучи військовослужбовцем військової служби та проходячи її на посаді курсанта 3 навчального курсу факультету підготовки спеціалістів матеріально-технічного забезпечення військової академії, діючи умисно,

усвідомлюючи суспільно небезпечний характер свого діяння передбачаючи його суспільно небезпечні наслідки і бажаючи їх настання, перебуваючи у кімнаті казарми військової академії, бажаючи продемонструвати свою уявну перевагу та фізичну силу над (*курсантом_б*), та утвердити свій власний авторитет у військовому колективі, порушив статутні правила взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності між ними відносин підлеглості, наніс три удари кулаком правої руки в область голови (*курсанту_б*), чим заподіяв останньому легкі тілесні ушкодження у вигляді гематоми повік лівого ока [14].

У Донецькій області (*солдат_5*) обвинувачується у тому, що він, проходячи військову службу за призовом під час мобілізації на особливий період знаходячись на бойових позиціях взводного опорного пункту, під час словесної перепалки з рядовим (*солдатом_4*), діючи з прямим умислом, в умовах воєнного стану, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння та бажаючи продемонструвати свою фізичну перевагу над рядовим (*солдатом_4*) і не перебуваючи з ним у відносинах підлеглості, задля підвищення власного авторитету, наніс останньому кулаком своєї правої руки один удар в область брови лівого ока, чим завдав рядовому легкі тілесні ушкодження у вигляді садна в області лівої брови [15].

У Закарпатській області (*солдат_4*), будучи військовослужбовцем строкової служби відділу прикордонної служби, перебуваючи в спальному приміщенні, діючи умисно, з мотивів явної не поваги до товариша по службі (*солдата_б*), із погрозою застосування психологічного та фізичного насильства, висловив вимогу останньому прати свій особистий одяг, після чого через особисту недисциплінованість, діючи умисно, протиправно, всупереч інтересам військової служби, усвідомлюючи суспільно небезпечні наслідки своїх дій та бажаючи їх настання, з метою показати свою уявну зверхність та неповагу над (*солдатом_б*), при цьому демонструючи явну зневагу до нього, грубо порушуючи внутрішній розпорядок, наніс останньому чотири удари правою рукою в область грудей, після чого наніс один удар кулаком правої руки в область селезінки потерпілого та три удари кулаком в область плеча, завдавши йому фізичного болю та морального страждання. Крім цього, в інший день, (*солдат_4*), знаходячись в тому ж спальному приміщенні, повторно, умисно наніс (*солдату_б*) один удар правою ногою в область тулуба, один удар долонею правої руки в область обличчя, один удар ногою в область паху, один удар правим ліктем в ліве плече, три удари правою ногою в область живота, один удар лівою ногою в область живота та один удар правою ногою в область таза [16].

Зважаючи на вищенаведені, резонансні факти проявів порушень статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності між ними відносин підлеглості можливо стверджувати, що в частинах, де переважають кількісні випадки вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 407 КК України наявна «дідівщина» в окремих підрозділах частини. Оскільки, додатковим факультативним об'єктом злочину, передбаченого ст. 406 КК України визначено життя і здоров'я людини або інші суспільні цінності то можливо дійти висновку, що посягання на такі спричиняють не лише тілесні ушкодження, а й психологічні проблеми та психічні відхилення, які були визначені вище, як детермінанти мікрорівня, набути в процесі несення або проходження військової служби.

У військовослужбовців, які не в змозі за певних обставин повідомити офіцерів про фактичні прояви «дідівщини», під впливом психологічного утиску, формуються психічні відхилення, які можуть стати та стають передумовою до вчинення самовільного залишення військової частини або місця служби.

П. Г. Висоцький з цього приводу зазначає, що політичні й управлінські детермінанти меншою мірою впливають на динаміку самовільного залишення військової частини або місця служби, при цьому не варто забувати, що й досі в армії існує «дідівщина» – армійські деструктивні традиції та звички, що передаються від призову до призову та базуються на приниженні честі та гідності новоприбулих військовослужбовців старшими за віком, вислугою чи службовим становищем. Вчений вважає, що чим поширеніша «дідівщина» в армії, тим більший ризик вчинення самовільного залишення військової частини або місця служби [17, с. 89].

Актуалізуючи проведені криминологічне дослідження щодо детермінації самовільного залишення військової частини або місця служби наводимо кількісні показники військової злочинності. Саме так у 2014 році на фоні резонансних подій в державі відчутно змінюється рівень військової злочинності порівняно з попередніми роками. Так, у 2014 році всього обліковано 4045 військових кримінальних правопорушень, з яких 1810 самовільних залишень військової частини або місця служби, при цьому у 2013 році органами військової прокуратури обліковано всього 341 військове кримінальне правопорушення, з яких 23 самовільних залишень військової частини або місць служби.

Так, дедалі ширшою була реформація війська тим більше сягали показники злочинності, згодом у 2015 році органами прокуратури обліковано 6083 військових злочини, з яких 3916 зареєстровано, за ст. 407 КК України. Найнижчий показник військової злочинності було зафіксовано у 2019 році, де правоохоронцями було обліковано 11 військових кримінальних правопорушень, з яких 9 самовільних залишень військової частини або місця служби.

На фоні введення в дію правового режиму – воєнного стану, а разом з цим загострення суспільно-політичної та економічної обстановки в країні, у 2022 році органами військової юстиції обліковано 13766 військових злочинів, з яких 6183 самовільних залишень військових частин або місць служби.

Таким чином, з огляду на статистичні показники існує нагальна потреба в глобальних криминологічних та кримінально-правових дослідженнях щодо окремо взятих детермінантів мікрорівня з метою подальшого виокремлення концепції ефективних заходів запобігання з орієнтуванням на систему детермінант вказаного злочину.

Висновки. Отже, зважаючи на вищевикладене можливо стверджувати, що на сучасному етапі становлення Збройних Сил України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, в умовах правового режиму – воєнного стану нагальною потребою є високий рівень обороноздатності підрозділів вказаних формувань. Серед явищ, які продукують зниження рівня обороноздатності є військова злочинність, зокрема самовільне залишення військової частини або місця служби, як найпоширеніший та особливо небезпечний військовий злочин, який потребує детального дослідження з точки зору кримінально-правової науки. Серед детермінантів на макрорівні вказаного кримінального правопорушення можливо виділити факти нестатутних відносин, «дідівщини», а разом з цим замовчування та приховування останніх.

Встановлено, що деякі детермінанти, що притаманні мікрорівню можливо додатково класифікувати на дві підгрупи, а саме за характером сталості. Таким чином до детермінантів, яким притаманний мінливий характер включаємо психологічні проблеми; психічні відхилення; наявність осіб з числа спецконтингенту або таких, які мали проблеми із законом; присутність осіб із деформованою правосвідомістю; десоціалізований, дисфункційний характер військово-соціального середовища; незадовільна соціальна зрілість окремих військовослужбовців; незадовільна робота з особовим складом, зокрема профілактична. Водночас до детермінантів, які мають сталий характер відносимо природну концентрацію нереалізованих молодих людей; низький рівень культурного розвитку та освіченості; замовчування та приховування фактів нестатутних відносин; низький рівень організації побуту військовослужбовців; наявність традиційної для чоловічого колективу «кругової поруки», що заважає інформуванню про вчинені злочини компетентні органи та посадові особи; факти нестатутних взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості.

Щодо практичної площини такого негативного явища, як нестатутні взаємовідносини між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості, то здебільшого останнє проявляється у формі приниження людської гідності, знущання, нанесення тілесних ушкоджень, цькування, тощо. Дане діяння є криміналізованим та передбачене ст. 406 Кримінального кодексу України, водночас основним безпосереднім об'єктом останнього є порядок взаємовідносин між військовослужбовцями, які не знаходяться у відносинах підлеглості, при

цьому додатковим обов'язковим об'єктом є честь і гідність людини, а додатковим факультативним його об'єктом можуть бути життя і здоров'я людини. Встановлено, що «дідівщина» в більшості випадків проявляється саме у формі приниження людської гідності, знуцання, нанесення тілесних ушкоджень, а оскільки в умовах військової частини де панує беззаконня та правовий нігілізм, окремі військовослужбовці, які стали жертвами цього негативного явища не в змозі звернутись до компетентних посадових осіб та вирішують втекти від психологічних та фізичних загроз особистому здоров'ю. Таким чином, вчиняючи самовільне залишення військової частини або місця служби.

Нестатутні відносини – це гостре протистояння закону і беззаконню, обов'язку, честі і безчестя. Саме тому, питання нестатутних взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості має бути додатково дослідженим крізь призму кримінологічних аспектів. На сьогоднішній день актуальні проблеми «дідівщини», як детермінанта самовільного залишення військової частини або місця служби потребують подальших досліджень із порівняльно-кримінологічним аналізом співвідношення вказаних злочинів.

Список використаних джерел:

1. Колодяжний М. Г. Військові злочини в Україні: детермінація та запобігання. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 4 (75). С. 191–197.
2. Чмишенко С. М. Соціальний захист військовослужбовців. *Фінанси України*. 2005. № 11. С. 46–51.
3. Орленко С. Людина зі зброєю. Незахищений захист. Законодавчі недоліки у сфері соціального захисту військовослужбовців та ветеранів Збройних Сил. *Віче*. 2005. № 2. С. 62–65.
4. Щербінін О. Удосконалення законодавства щодо соціального захисту військовослужбовців: сучасний стан та перспективи. *Право військової сфери*. 2007. № 1. С. 19–21.
5. Прудов Ю. О. Фінансово-правові засади соціальних гарантій військовослужбовців в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07. Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ, 2007. 22 с.
6. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Про стан та перспективи розвитку Воєнної організації та сектору безпеки України» : Постанова Верховної Ради України від 5 липня 2012 р. № 5086-VI. *Урядовий кур'єр*. 2012.
7. Ткаченко П. І. Кримінально-правова та кримінологічна характеристика порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості. *Грааль науки*. 2021. № 8. С. 101–107.
8. Карпенко М. І. Причини і запобігання насильницьких злочинів військовослужбовців. *Юридична наука*. 2012. № 11. С. 42–55.
9. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник / за ред. В. В. Голіни. Харків: Право, 2009. 288 с.
10. Комісарчук Р. В. Особливості розслідування самовільного залишення військової частини або місця служби. *Державне бюро розслідувань: на шляху розбудови* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. Одеса: Юридична література, 2018. С. 345–350.
11. Вирок Комінтернівського районного суду Одеської області від 1 липня 2019 року, судова справа № 1-кп/504/581/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83485864>. (Дата звернення: 08.04.2023).
12. Вирок Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 29 червня 2022 року, судова справа № 1-кп/183/591/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104984991>. (Дата звернення: 08.04.2023).
13. Вирок Солом'янського районного суду міста Києва від 28 листопада 2022 року, судова справа № 1-кп/760/1191/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107562159>. (Дата звернення: 08.04.2023).

14. Вирок Малиновського районного суду міста Одеси від 9 грудня 2022 року, судова справа № 1-кп/521/933/22. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/107912398>. (Дата звернення: 08.04.2023).

15. Вирок Дружківського міського суду Донецької області 23 лютого 2023 року, судова справа № 1-кп/229/656/2023. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/109165096>. (Дата звернення: 08.04.2023).

16. Вирок Перечинського районного суду Закарпатської області від 9 березня 2023 року, судова справа № 1-кп/304/120/2023. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/109453221>. (Дата звернення: 08.04.2023).

17. Висоцький П. Г. Динаміка самовільного залишення військової частини або місця служби в період 2013–2019 рр. *Правові новели. Науковий юридичний журнал*. 2020. № 12. С. 86–91.

